

Banc de Bones Pràctiques

Criteris per l'avaluació de les Bones Pràctiques en millora urbana

Marca Martí Costa

Juliol de 2018

ÍNDIX

1	EVOLUCIÓ GENERAL DE LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES DE MILLORA URBANA A CATALUNYA	4
1.1	CENTRES DEGRADATS I BARRAQUISME VERTICAL. ELS MUNICIPIS COM A MOTORS I ELS BARRIS COM A PRIORITAT	4
1.2	CREIXEMENT URBÀ, PLANIFICACIÓ TERRITORIAL I LLUITA CONTRA LA SEGREGACIÓ	5
1.3	CRISI HABITACIONAL, POLÍTIQUES D'AUSTERITAT I INNOVACIÓ SOCIAL	7
1.4	TENDÈNCIES ACTUALS: LA NOVA AGENDA URBANA	9
1.5	EL DESENVOLUPAMENT URBÀ SOSTENIBLE COM A MARC DE REFERÈNCIA GLOBAL	9
1.6	L'AGENDA URBANA EUROPEA, ESPANYOLA I CATALANA	11
2	CRITERIS ESPECÍFICS	14
2.1	ELS TEMES RELLEVANTS	14
2.1.1	La pobresa urbana i la segregació	14
2.1.2	Habitatge	15
2.1.3	Ús sostenible del sòl	16
2.1.4	La qualitat de l'aire i la mobilitat.....	16
2.1.5	Adaptació al canvi climàtic i transició energètica	17
2.1.6	L'economia circular	18
2.1.7	Transició digital	18
2.1.8	Inclusió de migrants i refugiats	19
2.1.9	Treball i formació per a l'economia local.....	20
2.1.10	Participació i gestió ciutadana.....	21
2.1.11	Igualtat de gènere i apoderament femení	22
2.1.12	Canvi demogràfic i envelliment.....	22
2.2	CRITERIS D'INNOVACIÓ	22
3	RESUM EXECUTIU	27
4	BIBLIOGRAFIA	31

1 Evolució general de les polítiques públiques de millora urbana a Catalunya

1.1 Centres degradats i barraquisme vertical. Els municipis com a motors i els barris com a prioritat

L'urbanisme pre-democràtic, centrat en el desenvolupament de blocs d'habitatges en les grans ciutats i espais perifèrics, va comportar una sèrie de problemàtiques que els governs democràtics de la dècada dels 70 van haver d'afrontar amb urgència. L'herència va ser la densificació de l'espai urbà, dèficits generalitzats d'espais públics i equipaments, infrahabitatge i creixements residencials sense nivells mínims d'urbanització i de serveis en els espais de la perifèria (Garcia 2009:2).

Els instruments que van propiciar aquesta situació van ser els primers Plans d'Ordenació Generals, on es contemplava una previsió excessiva de sòl urbanitzable propiciant un creixement descontrolat, sense una reserva de sòl públic destinat a equipaments i serveis suficients a benefici dels operadors privats. Un pas important en la renovació de la planificació urbana durant la transició va venir amb l'aprovació del Pla General Metropolità (PGM) l'any 1976. Les reserves de sòl per a espai públic i equipaments, l'equilibri d'usos i densitats i l'establiment d'un sistema d'ordenances i de criteris en l'ús i en la forma van ser algunes de les novetats importants del PGM. Aquestes mesures van marcar també les primeres línies d'una coordinació intermunicipal de l'àrea d'influència de Barcelona que, més tard, van servir de base per delimitar-la (Garcia 2009:4).

En aquest context, les primeres línies de treball de la política municipal van ser regular i abordar les urgències dels espais urbans, apuntades i reivindicades per l'efervescent moviment veïnal dels anys 70. Així, es va entendre que la unitat primària per la millora urbana havia de ser el barri, l'entorn més proper al ciutadà. Els nous Plans d'Ordenació Municipal (POUM) i, com a planejament derivat d'aquests, els Plans Especials de Reforma Interior (PERI), foren les principals eines urbanístiques per planificar la transformació urbana dels municipis catalans durant les primeres dècades post-franquista. A finals dels anys 80 i principis dels 90 també es van desenvolupar programes de millora de l'habitatge social per tal de fer front a les importants patologies estructurals dels habitatges construïts en els anys 60 i 70 (Garcia 2009:6) i per part de l'Estat s'impulsen les ajudes a les rehabilitacions en àrees d'intervenció integrades, fent possible l'obtenció d'habitatges de protecció oficial a través de les operacions de rehabilitació.

El planejament dels anys 70 i 80 va centrar-se especialment en les ciutats i les àrees urbanes perifèriques però en gran mesura va deixar de banda les àrees rurals, zones de muntanya, turístiques i parcs naturals (Casademunt et. al. 2006:43) i amb una indefinició els espais municipals. No va ser fins el 1983 que

el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei 23/1983, de 21 de novembre, de política territorial, que estructurava la creació d'un Pla Territorial General desglossat en diversos Plans Territorials i Plans Sectorials (en àmbits com els de carreteres, comerç, aeroports, etc.). No obstant, el procés va ser lent i el Pla Territorial General no va arribar fins el 1995 i els Plans Territorials Parcials, a l'escala de les vegueries, van impulsar-se encara més tard, entre el 2006 i el 2010.

1.2 Creixement urbà, planificació territorial i lluita contra la segregació

Durant la dècada dels 90, els plans d'ordenació municipals ja no es caracteritzaven tant per preocupar-se pels dèficits heretats en els equipaments, serveis i urbanització, sinó que va comportar un creixement del sòl urbà sense la planificació suficient (Ferrer i Sabaté 1999:154). El resultat d'aquest model d'urbanització va ser una major segmentació dels espais urbanitzable; l'aïllament dels espais protegits sense tenir en compte les seves interrelacions; el creixement discontinu; un augment de la segregació socioespacial; un gran consum de sòl i de recursos; el foment de la mobilitat privada en detriment de la pública, entre altres (Muñoz 2005:70). Un model caracteritzat per una potent urbanització del conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB), on es concentra la major part de la població. En aquest període els municipis de la RMB amb major creixement van ser els més petits, a través de models urbans perifèrics de baixa densitat i amb un gran impacte social i ambiental. A la resta del territori, el model de desenvolupament turístic, així com la construcció de segones i terceres residències va ser una constant, sobretot a la costa i als Pirineus (Muñoz 2005:70).

Com s'ha esmentat, els Plans Territorials Parcials (PTP) d'àmbit de les vegueries van ser aprovats entre 10 i 15 anys després de l'aprovació del Pla Territorial General de Catalunya (PTGC). Com a resultat, mentre que en el territori català s'havien desenvolupat les figures de planejament urbanístic, les figures de planejament territorial supramunicipal van arribar durant l'última etapa de creixement, provant de reconduir-lo. Malgrat tot, el desenvolupament del planejament territorial va representar una important innovació i, a partir de llavors, totes les intervencions locals de millora urbana, sobretot les d'una certa escala, havien de ser concordants amb criteris i plans de rang superior. A partir del 2005 es va promoure un creixement moderat de les àrees urbanes, intentant posar fre a la creació de zones urbanes especialitzades (com són els polígons industrials o els centres comercials) i millorant de la protecció i interconnexió dels espais oberts naturals (Nel·lo 2010:135). A més, l'any 2002 es modificava la Llei de Política Territorial i es creaven els Plans Directors Urbanístics (PDU), encarregats d'establir les directrius per coordinar l'ordenació urbanística d'un territori d'abast supramunicipal. Alguns dels aspectes inclosos en aquests Plans eren les mesures de protecció de sòl no urbanitzable, determinacions sobre la mobilitat de persones i mercaderies, delimitacions del sòl utilitzat per a infraestructures i programacions per a polítiques de sòl i habitatge supramunicipals. Així, l'any 2005 va aprovar-se el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (PDUSC), amb l'objectiu de protegir l'espai coster i declarar-

ho no urbanitzable. També al 2005 es va impulsar el Pla Director Urbanístic de Gallecs, de defensa del patrimoni natural del parc. Altres PDU en l'àmbit de la protecció ambiental van ser el de la Vall d'en Bas, el de la Vall del Ges i Bisaura i el de les Colònies Industrials del Llobregat. També s'han impulsat PDU a ciutats de la Catalunya Central envoltades d'un teixit industrial potent, com el de la conca d'Òdena (que envolta Igualada), el Pla de Bages (Manresa) i la Plana de Vic.

A nivell municipal, més enllà d'incentivar l'actualització dels Plans d'Ordenació (POUM) en molts municipis, en aquest període la Generalitat va desenvolupar eines importants per la millora urbana, entre les quals destaca especialment la Llei 2/2004, de 4 de juny de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial. La Llei de Barris va implicar una important innovació en l'àmbit de la regeneració urbana a Catalunya, per la seva transversalitat entre departaments i administracions; l'enfocament integral (incorporant temes, socials, econòmics, de gènere o ambientals) i els mecanismes de seguiment i de participació ciutadana. Projectes d'aquest tipus tenien un recorregut més llarg a Dinamarca, França, Itàlia, però eren gairebé inexistents a Catalunya i a la resta de l'Estat si exceptuem els programes URBAN. Els Plans de Barris també van ser innovadors per la seva cobertura territorial, ja que per primera vegada la Generalitat es dotava d'una política de millora urbana amb concertació amb els municipis que va permetre estendre les intervencions de millora urbana més enllà de l'àrea metropolitana (Martí-Costa i Parés 2009:24).

La política de Llei de Barris responia a uns dèficits heretats de l'època anterior però accentuats amb la nova onada immigratòria dels '90 i especialment del 2000. Així, molts centres urbans mantenien dèficits importants als quals els municipis per si sols no hi havien pogut resoldre, alhora que perifèries urbanes mantenien problemes en habitatge, serveis, equipaments i connectivitat amb la resta del municipi. Mentre que l'etapa de creixement econòmic va comportar un procés de mobilitat social i residencial d'una part de la població treballadora fora d'aquestes àrees vulnerables, la nova immigració hi va trobar un espai residencial econòmicament accessible. Tot i la continuïtat dels programes d'ajuda a la rehabilitació per part de l'Estat dins dels Plans Estats d'Habitatge el seu impacte va ser més residual concentrant-se sobretot en els centres històrics. Així doncs, les dinàmiques d'expansió urbana i nou creixement poblacional van aprofundir la vulnerabilitat i la segregació urbana existents fent-les encara més complexes. Els projectes d'intervenció integral finançats pel fons de la Llei de barris venien doncs a provar de resoldre múltiples problemàtiques concentrades en aquelles àrees urbanes identificades pels següents trets:

- Dèficits rellevants relacionats amb les característiques físiques i ambientals de l'entorn construït, com males condicions dels edificis d'habitatges, dèficits a les infraestructures i equipaments, aïllament físic, problemes d'accessibilitat, ambientals, etc.
- Característiques sociodemogràfiques molt particulars de la població resident, relacionades principalment amb l'envelliment, amb la concentració de persones immigrades, amb la baixa qualificació formativa i/o l'atur, etc.

- Un capital social dèbil o conflictiu, expressat en conflictes de convivència, en l'atomització del teixit social, en l'estigmatització externa i interna d'aquests col·lectius, entre altres.
- Un teixit econòmic en declivi, simbolitzat en la falta o inexistència del comerç de proximitat o l'abandonament del teixit productiu a la zona.
- La falta o insuficiència de serveis públics.

D'altra banda, l'any 2007, com un dels resultats del Pacte Nacional per l'Habitatge, es va crear la figura de les Àrees Residencials Estratègiques (ARES), destinades a la dotació de sòl per abordar la construcció d'habitatges nous en una proporció del 50% entre l'habitatge lliure i el protegit. La finalitat era incidir positivament en els preus i la rigidesa del mercat immobiliari. Va ser una eina que intentava ampliar l'oferta de l'habitatge social i protegit també tenia un important caràcter expansiu en l'oferta d'habitatge i en l'espai urbanitzable, una eina dissenyada per ser utilitzada en municipis i àrees urbanes on el planejament territorial havia previst un creixement demogràfic.

A nivell europeu, la iniciativa més rellevant en aquest període sens dubte la Iniciativa Comunitaria URBAN que introduïa la perspectiva urbana a les polítiques de cohesió territorial i que posteriorment ha seguit amb el nom d'Estratègies de Desenvolupament Urbà Sostenible (EDUSI). La seva finalitat és finançar actuacions addicionals en aquells territoris amb una sèrie de problemes estructurals que necessiten una atenció individualitzada: àrees amb concentració de persones en risc d'exclusió social, amb problemes de convivència, marginalitat social i econòmica, i on a l'hora es donen situacions de degradació de l'espai físic, ja sigui de les infraestructures o del parc d'habitatges (Gutiérrez 2009:218). Els principals objectius dels URBAN eren la millora de la qualitat de vida i la competitivitat de les zones urbanes en crisi. El procés seguia el principi de subsidiarietat, finançant als ens locals, sent aquests els que implementaven les mesures tot prioritzant-ne aquelles més innovadores i creant una xarxa de cooperació i d'intercanvi d'experiències amb el nom d'URBACT.

1.3 Crisi habitacional, polítiques d'austeritat i innovació social

En els anys 90 i principis del 2000 hi ha una confluència de factors econòmics, socials i polítics que afavoreixen un període caracteritzat per un augment en l'ocupació del sòl i un creixement inusual del sector de la construcció, especialment residencial. Aquesta dinàmica va ser possible per la facilitat d'obtenir crèdit a baix interès i pel protagonisme de la construcció com a motor econòmic i financer.

No obstant, aquest model econòmic presentava símptomes de desequilibri i insostenibilitat econòmica: la precarització laboral es va aprofundir i els nivells d'endeutament a nivell privat van disparar-se; l'augment de riquesa es va fonamentar sobre l'especulació dels actius patrimonials i immobiliaris que van encarir encara més el preu de l'habitatge exclouent de l'accés a l'habitatge o sobreendeutant a amplis sectors de la població; la superfície urbanitzada en

aquest període a Catalunya protagonitzada pel model urbà difús va ser superior a qualsevol etapa prèvia viscuda, afectant amb especial intensitat a la costa i la regió metropolitana de Barcelona. La crisi financera i econòmica deixà al descobert la centralitat del desenvolupament immobiliari en l'economia del país, amb una brutal capacitat de construir habitatges i artificialitzar el territori sense fer efectiu el dret a l'habitatge.

Degut a l'augment de l'atur, el consegüent augment de les prestacions i la disminució del consum, les bases fiscals de l'Estat es van ressentir i l'endeutament públic es va accelerar. Unit a diferents canvis de govern i a la pressió europea, l'augment del deute va justificar una nova onada d'austeritat en la despesa pública que va afectar de forma especial a les comunitats autònomes com a principals prestadores dels serveis de benestar. Arriba a la seva fi el curt període on la Generalitat té un paper actiu en les polítiques d'habitatge, de millora urbana, rehabilitació i regulació del creixement urbà. Es suspenen els fons per a la Llei de barris, la recent aprovada Llei de millora d'urbanitzacions del 16 de febrer del 2010 es queda sense finançament i les ARES no es desenvolupen.

Tanmateix, amb el canvi de govern autonòmic, figures com la dels Plans Directors Urbanístics, amb l'objectiu inicial d'ordenar, regular i sovint frenar els creixements supramunicipals se'ls hi dona una nova orientació per afavorir grans projectes de desenvolupament urbà. La reforma de la Llei d'Urbanisme l'any 2012 introdueix la figura de les "àrees d'interès supramunicipal" que consisteix en classificar, a través d'un PDU, nou sòl com a urbanitzable pel desenvolupament de projectes de rellevància econòmica, social o bé per la seva singularitat. Per la seva banda, el govern central aprova la Llei 8/2013 de rehabilitació, de rehabilitació, regeneració i renovació urbanes (la llei de les tres "R"). Aquesta llei va pretendre donar sortida a la crisi del sector immobiliari, reconvertint-lo cap a millorar la ciutat construïda. Va suposar, entre d'altres, la reforma de diferents lleis per tal de facilitar les activitats de rehabilitació, incentivar la iniciativa privada de rehabilitació i una reorientació dels Plans Estatals d'Habitatge posteriors. No obstant, la regeneració i renovació urbanes continuen centrant-se conceptualment en els elements físics dels edificis, sense incorporar cap contingut social en els processos de millora urbana.

Els governs locals, també afectats per les polítiques d'austeritat, posen fre als seus projectes de millora urbana, tant en els centres (com la rehabilitació o peatonalització) com en els barris més vulnerables per millorar-ne la seva habitabilitat, els més importants dels quals depenien del finançament d'altres administracions. Així doncs, la crisi paralitza molts projectes urbans, tant públics com privats, deixant molts solars i edificis en una situació d'espera indefinida en relació al seu ús. La principal via de finançament per tirar endavant aquests projectes passa a ser la Unió Europea. Per altra banda, prenen protagonisme "nous activismes urbans" que davant la paràlisi institucional desenvolupen o enforteixen projectes d'autogestió amb l'objectiu de resoldre necessitats col·lectives. Exemples de l'anterior són les experiències de l'Obra Social de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca que ocupen edificis en desús per tal de realitzar famílies desnonades; l'ocupació i cessió de diferents naus de l'antic

recinte industrial de Can Batlló per desenvolupar projectes comunitaris i d'economia social o la proliferació d'hortos urbans en solars en desús arreu del país. Moltes d'aquestes iniciatives acaben sent acompanyades pels governs locals que també experimenten en noves solucions de baix cost per millorar l'espai públic, ja sigui de la mà d'un urbanisme tàctic (Lyndon, 2012) o de forma més àmplia, amb complicitat amb pràctiques d'innovació social (Subirats, 2015).

1.4 Tendències actuals: la nova agenda urbana

1.5 El Desenvolupament Urbà Sostenible com a marc de referència global

L'any 2016 es va celebrar la tercera convenció d'Hàbitat a l'Equador amb l'objectiu de dissenyar i implementar la Nova Agenda Urbana (NAU). Aquest compromís s'emmarca dins els Objectius de Desenvolupament Sostenible, que van ser acordats a la Conferència de Río+20 (2012). Els Objectius de Desenvolupament Sostenible¹ són 17 línies de treball aprovades l'any 2015 per l'ONU amb l'horitzó temporal del 2030. Aquests objectius inclouen des d'eliminar la pobresa fins la lluita contra el canvi climàtic, l'educació, la igualtat de gènere o el disseny de les nostres ciutats. En relació a aquest últim punt, l'Objectiu 11 dibuixa diferents línies sobre com millorar i fer més **inclusius, segurs i sostenibles** els assentaments urbans i les ciutats. Podríem dir que la NAU pretén avançar en la línia que marquen els ODS concretant el que s'entén per Desenvolupament Urbà Sostenible. En aquest sentit, la NAU diferencia tres dimensions ("integrades i indivisibles") del Desenvolupament Urbà Sostenible: la dimensió social, la dimensió econòmica i la dimensió ambiental (figura 1).

En la **dimensió social** es destaca la necessitat d'avançar cap a la inclusió social i l'erradicació de la pobresa. Així menciona com el disseny d'espais urbans, així com d'infraestructures i la prestació de serveis bàsics, poden promoure la igualtat i la inclusió o bé obstaculitzar-les. També es fa una referència especial al respecte als drets humans dels refugiats, desplaçats interns i migrants. Un apartat important es dedica al tema de l'habitatge i la necessitat de promoure polítiques públiques en tots els nivells de govern per fer efectiu el dret a l'habitatge, amb seguretat de tinença i serveis adequats. Destaca també la necessitat de promoure espais públics segurs, inclusius, accessibles, sans i de qualitat que promoguin la convivència i la participació.

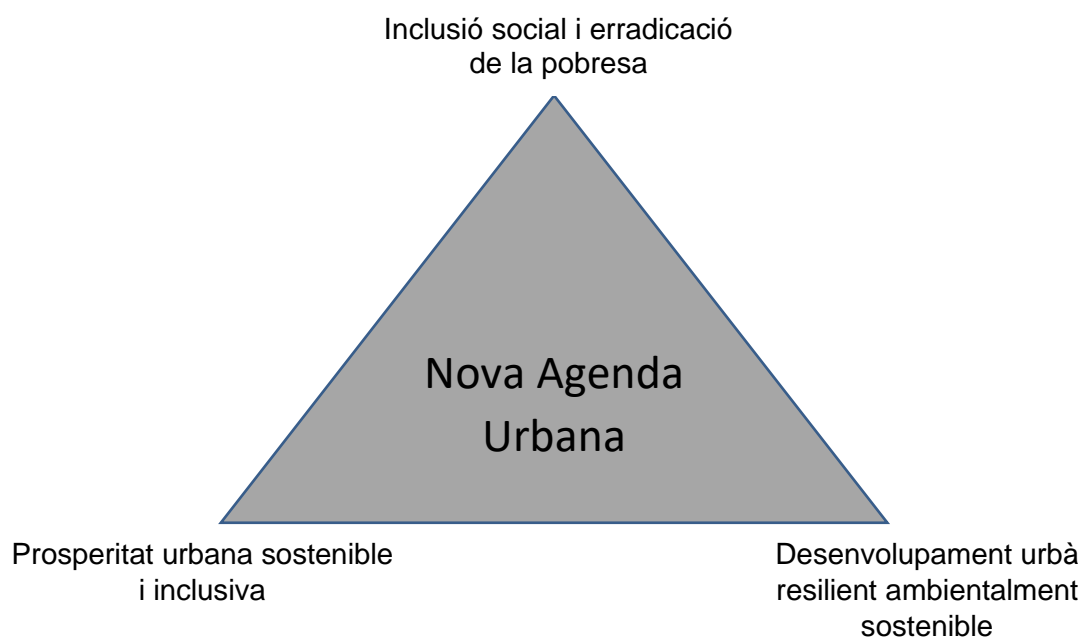
En la **dimensió econòmica**, destaca especialment la necessitat de fer un ús eficient dels recursos (per exemple en la construcció d'edificis), el foment al desenvolupament econòmic local a partir d'una formació adequada, especialment pels joves, que els faciliti l'accés a un treball digne. Pel que fa a les formes empresarials, la Declaració de Quito promou el suport dels governs a les

¹ Nacions Unides (2015). *Objectius de Desenvolupament Sostenible*. Disponible al següent enllaç: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/>

petites i mitjanes empreses i de forma destacada a les empreses de l'economia cooperativa, social i solidària, tot fomentant la innovació i la iniciativa empresarial. Respecte als àmbits específics de desenvolupament econòmic es fa menció concreta a la regeneració urbana, les indústries culturals i creatives, el turisme sostenible, les activitats de conservació del patrimoni i les activitats de cura, especialment de les persones grans.

En la **dimensió ambiental**, després de reconèixer les actuals pautes de consum i de producció com a insostenibles, la pèrdua de la diversitat biològica, els efectes de la contaminació sobre la salut i el canvi climàtic, etc. la NAU advoca per la necessitat de prevenir el creixement urbà incontrolat, els canvis innecessaris d'ús del sòl i la pèrdua de sòl productiu i d'ecosistemes importants. En aquesta missió es reconeix com una planificació territorial efectiva resulta fonamental, així com també les oportunitats que ofereix la digitalització per avançar cap a una major eficiència en els serveis urbans. La lluita contra el canvi climàtic i el respecte als Acords de París, així com el compliment dels Acords de Sendai per la reducció del risc i la prevenció de desastres, són els acords internacionals sobre els quals es fonamenta la Nova Agenda Urbana en aquesta dimensió.

Figura. 1. Eixos de desenvolupament de la Nova Agenda Urbana.

Font: elaboració pròpia

Segurament els canvis més significatius d'Hàbitat III i dels ODS en relació als anteriors grans acords internacionals en el marc de les Nacions Unides són, en primer lloc, que aquestes declaracions no apel·len prioritàriament als països en vies de desenvolupament sinó a tots els països del planeta. En segon lloc, es constata el creixent protagonisme dels governs locals a través de les seves xarxes en la negociació i implementació d'aquestes agendes. La cimera mundial de líders locals i regionals de Bogotà a l'octubre de 2015 i la influència de la seva

declaració en els acords de Quito en són una mostra important, així com el rol protagonista dels governs locals en la implementació dels acords, malgrat que els principals responsables d'implementar la NAU i els ODS són els Estats.

1.6 L'Agenda Urbana Europea, espanyola i catalana

L'Agenda Urbana Europea va ser aprovada el 2015 amb el Pacte d'Amsterdam² i és anterior a la NAU, tot i que en el seu articulat ja preveia incorporar les recomanacions de les agendes internacionals que estaven en curs. La incorporació de la dimensió urbana a les polítiques europees ha estat un procés progressiu des de la Carta de Leipzig (2007), seguida per la Declaració de Marsella (2008), la Declaració de Toledo (2010) i la Declaració de Riga (2015). En aquest anys es fa evident la importància de les àrees urbanes en termes, poblacionals, econòmics i mediambientals, el que comporta la creixent influència, tot i que encara residual, dels governs locals en algunes polítiques de la Unió. Amb el Pacte d'Amsterdam no s'acorda cap nova normativa ni finançament addicional per a temes urbans, però sí que estableix: a) una agenda de temes prioritaris i b) un desplegament de la política a través de *Partenariats Específics* que han de conduir a propostes per una millor regulació, un millor finançament i una millor coneixement de la realitat urbana de la Unió.

Les agendes internacionals s'han anat transposant a les realitats estatals i regionals. Així, el govern espanyol per mitjà del **Ministerio de Fomento**, està elaborant l'Agenda Urbana Espanyola, un document estratègic i no normatiu per tal d'orientar les polítiques urbanes amb objectius socials, ambientals i econòmics. Per la seva banda, des de la **Generalitat de Catalunya** s'està elaborant també la nova Agenda Urbana de Catalunya. La visió d'aquesta Agenda Urbana és transversal en un entramat urbà forjat per una xarxa de ciutats mitjanes i petites. D'altra banda, el model de governança que es proposa és compartida, implicant als diferents agents administratius, socials, acadèmics i econòmics a l'hora d'afrontar els reptes (Taula 1) .

² Veure https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/decisions/2016/pact-of-amsterdam-establishing-the-urban-agenda-for-the-eu

Taula 1. Eixos estratègics de l'agenda urbana espanyola i catalana

Agenda urbana espanyola	Agenda urbana catalana
Ordenar el territori i fer un ús racional del sòl, conservant-lo i protegint-lo.	Dimensió territorial. Assegurar nodes urbans desenvolupats i connectats amb els seus territoris, dotats d'espais naturals per millorar la vida de les persones. Adaptar els territoris als efectes del canvi climàtic.
Prevenir i reduir els efectes del canvi climàtic.	
Evitar la dispersió urbana i revitalitzar la ciutat existent.	Qualitat de vida. Aconseguir entorns urbans accessibles, amb ciutats compactes i mixtes, amb densitats adequades on hi ha proximitats als béns públics i als serveis.
Gestionar de forma sostenible els recursos i afavorir l'economia circular.	Prosperitat. Crear nous models de producció amb alt valor afegit, promoure el coneixement i la innovació, assegurar la sostenibilitat econòmica. Passar d'un model econòmic lineal a un de circular.
Afavorir la proximitat i la mobilitat sostenible.	Hàbitats urbans saludables. Garantir un entorn urbà lliure de contaminació per millorar la salut pública i reduir l'impacte mediambiental, a través de l'ús d'energies renovables i dels serveis urbans eficients i sostenibles.
Fomentar la cohesió social i buscar l'equitat.	Benestar. Garantir ciutats segures, cohesionades, diverses i inclusives, amb espais públics on interaccionar i on promoure l'art, la cultura, erradicar l'exclusió, la discriminació i la vulnerabilitat.
Millorar els instruments d'intervenció i governança.	Bon govern. Garantir la millor gestió de les polítiques urbanes, apropant-les a les necessitats dels ciutadans i fent les ciutats més inclusives i transparents. Proporcionar als governs locals i regionals un major finançament per tal de garantir millors serveis públics.
Lidera i fomentar la innovació digital.	
Garantir l'accés a l'habitatge	

Font: elaboració pròpia

Finalment, els **governos locals** no són simples agents receptors de les agendes globals, sinó que, com assenyalàvem, tenen cada vegada tenen un rol més actiu en la definició d'aquestes agendes estatals i regionals i un paper clau en la seva implementació. En el cas espanyol, un renovat municipalisme ha vingut de la mà de governs locals formats per coalicions diferents als partits tradicionals. Aquestes coalicions emergeixen després de l'eclosió moviment 15M i despleguen una agenda urbana basada en les reivindicacions pròpies dels nous moviments socials, com el feminisme i l'ecologisme, el moviment pel dret a l'habitatge i l'impuls a la gestió municipal o la gestió públic-comunitària (enfrent tendències externalitzadores i/o privatitzadores dels serveis públics locals). Alhora, aquestes candidatures generen un nou impuls en la cooperació entre

Banc de Bones Pràctiques

Críteris per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en millora urbana

ciutats a partir de l'articulació de xarxes translocals en els àmbits de l'acollida de refugiats, la regulació de l'economia col·laborativa o la gestió directa de la distribució i tractament de l'aigua potable, entre d'altres.

2 Críteris específics

A continuació s'exploren aquells críteris específics per a l'elaboració de les bones pràctiques a partir de tres aspectes bàsics. La rellevància dels temes tractats, el caràcter innovador de les actuacions i aquells críteris que ens serveixin per valorar des d'un punt de vista instrumental les millors pràctiques.

2.1 Els temes rellevants

En l'anterior apartat hem vist com el principal concepte de referència en termes de polítiques urbanes és el de Desenvolupament Urbà Sostenible. Ara bé, sota aquest paraigües s'inclouen una gran varietat de temes i perspectives, a vegades amb molt poca concreció. Tanmateix, l'Agenda Urbana Europea especificada en el Pacte d'Amsterdam ens ofereix un llistat de de temes prioritaris que podem agafar com a referència. A part dels temes prioritaris, el document també fa referència a una sèrie de temàtiques que hem considerat com a transversals (Taula 2).

Taula 2. Temes prioritaris en el Pacte d'Amsterdam de la Unió Europea

Temes específics	Temes transversals			
Pobresa urbana i segregació	Igualtat de gènere i apoderament femení	Participació i gestió ciutadanes	Canvi demogràfic i envelliment	Contractació innovadora i responsable
Habitatge accessible				
Ús sostenible del sòl				
Mobilitat i qualitat de l'aire				
Adaptació al canvi climàtic i transició energètica				
Economia circular				
Transició digital				
Inclusió dels migrants i refugiats				
Treball i formació per l'economia local				

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Acord d'Amsterdam

A continuació connectarem els temes del Pacte d'Amsterdam amb la situació específica dels mateixos a Catalunya, tot exemplificant-los amb alguna política concreta il·lustrativa.

2.1.1 La pobresa urbana i la segregació

Els objectius generals marcats per la Unió Europea són reduir la pobresa i millorar la inclusió de persones en situació de pobresa o risc de pobresa en barris vulnerables, fent especial atenció a la pobresa infantil, a partir de intervencions

de regeneració urbana integrada i la inclusió socioeconòmica de les persones que viuen en aquests barris. Aquest és un tema estructural que requereix polítiques continuades per tal de no aprofundir en les desigualtats i segregació espacial existents.

Estudis recents mostren que amb la sortida de la crisi no s'està revertint la desigualtat social i la pobresa a Catalunya, tot destacant la persistència de la pobresa severa i l'augment de les privacions materials com a conseqüència de la precarietat en el mercat de treball i el paper residual del sistema de protecció social (Navarro-Varas; Porcel i Cruz-Gomez, 2019). Un reflex a l'espai urbà de les desigualtats socials és el fenomen de la segregació, és a dir, la tendència a aplegar-se en un mateix espai individus i famílies amb característiques socials. En el cas català, aquesta és una situació estructural amb tendència a incrementar-se durant la crisi, amb un important protagonisme dels grups amb majors ingressos, el que al seu torn implica una major polarització dels grups socials en el territori (Nel-lo, 2014).

El Pla de Barris de Barcelona és una iniciativa impulsada per l'Ajuntament de Barcelona que cerca reduir les desigualtats existents entre els diferents barris i districtes que la formen. Els barris objecte d'actuació són aquells que tenen una taxa d'atur major, una renda familiar menor, una taxa d'embaràs entre adolescents elevada i un parc d'habitatges en mal estat; entre altres indicadors. El programa aborda cinc àmbits estratègics: projectes educatius, qualitat de la salut, cultura i acció comunitària, activitat econòmica i ecologia urbana. Cal destacar també que totes les accions han de tenir sempre presents els principis de la perspectiva de gènere, la salut pública, l'equitat i la transició energètica i mediambiental³. La principal diferència respecte a la Llei de Barris de la Generalitat de Catalunya, a part de la seva cobertura restringida a la ciutat de Barcelona, és el major èmfasi en les accions socials, culturals, econòmiques i mediambientals que no pas en les accions més de millora de l'entorn construït.

2.1.2 Habitatge

La Unió Europea vol assolir augmentar el nombre d'habitatges assequibles de bona qualitat a partir d'una millora de la regulació estatal i de les polítiques d'habitatge. En comparació dels països del nostre entorn, el cas català i espanyol destaca pel caràcter residual de les polítiques d'habitatge, fortament orientades a facilitar la compra-venta, el que genera greus dèficits d'accessibilitat i d'habitabilitat, especialment pels joves i per les persones de baixos ingressos.

No entrarem en detall en aquesta qüestió ja que hi ha una guia de bones pràctiques que aborda específicament aquesta temàtica. Aquí ens interessa assenyalar, però, les conseqüències de les accions de millora en l'espai públic en els processos de substitució residencial o de *gentrificació*. És a dir, la tendència a substituir població resident d'un barri per població més benestant o

³ Ajuntament de Barcelona (2016). *Pla de Barris de Barcelona*. Disponible al següent enllaç: <http://pladebarris.barcelona/ca/objectius-del-pla-de-barris>

bé per població temporal, tot augmentant l'exclusió residencial dels residents tradicionals o permanents i generant canvis en el comerç. Si bé aquests canvis es produeixen fonamentalment per les dinàmiques del mercat immobiliari, també és ben cert que determinades polítiques públiques de millora i transformació poden afavorir aquest procés de substitució social i comercial, especialment en els centres urbans o en àrees amb forta pressió turística. La introducció de mesures preventives i compensatòries en projectes de transformació urbana com l'augment d'habitatge social, nous plans d'usos comercials, la restricció de determinades activitats, etc. és una novetat important i posa de manifest l'estret vincle entre la transformació de l'espai públic i el seu impacte en els comerços i el preu de l'habitatge de l'entorn proper (Bravo, 2018; Redaelli, 2018).

2.1.3 Ús sostenible del sòl

L'objectiu que fixa el Pacte d'Amsterdam és garantir que els canvis en les àrees urbanes (creixement, disminució i regeneració) siguin respectuosos amb el medi ambient, millorant la qualitat de vida. En aquest sentit, temes d'especial interès són l'urbanització de baixa densitat, el desenvolupament d'antics terrenys industrials i la renaturalització de les àrees urbanes.

En l'àmbit català assenyalem dues problemàtiques importants en l'actualitat no resoltes. La primera es refereix als déficits urbanístics que perviuen en les urbanitzacions de baixa densitat. Moltes urbanitzacions nascudes els seixanta i setanta s'han anat estenent i s'han convertit de segona a primera residència, fent més evidents els déficits de serveis i d'urbanització. Actualment a Catalunya hi ha comptabilitzades 1.433 urbanitzacions, que ocupen una superfície de 42.600ha amb un nombre potencial d'habitants de més de 800.000 (Barba, 2018). Malgrat l'aprovació per part del Parlament de Catalunya de la Llei 3/2009 de regularització i millora d'urbanitzacions amb déficits urbanístics, aquesta mai s'ha desenvolupat. Els espais urbans de baixa densitat són els territoris amb més marge de millora tenen per avançar cap a un desenvolupament més sostenible.

La segona problemàtica és la pressió que pateixen els espais oberts i els espais agrícoles en zones amb processos d'urbanitzacions intensos. Segons els mapes de cobertes del CREAM, entre 1993 i 2015, a l'Àrea Metropolitana de Barcelona s'han urbanitzat més de 1.000 hectàrees de bosc i 2.600 hectàrees de conreu. Tal i com s'assenyala la Declaració de Quito, els sistemes de planificació territorial supramunicipals són claus per tal de garantir un ús sostenible del sòl. En el cas de l'Àrea Metropolitana, el principal instrument regulador és el Pla Director Urbanístic Metropolità.

2.1.4 La qualitat de l'aire i la mobilitat

L'objectiu general marcat per la Unió Europea és avançar cap a sistemes i polítiques que garanteixin una bona qualitat de l'aire per a la salut humana, el que inclou aspectes legislatius i tècnics vinculats a un ampli ventall de fonts contaminants, com ara automòbils, indústries, activitats agrícoles, etc. En termes de mobilitat els objectius són tenir una mobilitat urbana sostenible i eficient tot

potenciant el transport públic, la mobilitat suau o tova, l'accessibilitat i un transport eficient amb una bona connectivitat interna (local) i externa (regional).

Com que ja existeix una guia de bones pràctiques específica per les qüestions de mobilitat, ens centrarem aquí en la qualitat de l'aire. La centralitat dels impactes en la salut de la contaminació atmosfèrica en l'agenda social i mediàtica és sens dubte una novetat important en l'impuls de les noves polítiques de mobilitat. Les emissions d'òxid de nitrogen (NOx) i de partícules en suspensió menors de 10 micres (PM10) són el principal problema de contaminació atmosfèrica a les àrees urbanes per l'ús de combustibles fòssils en mitjans de transport (terrestre, marí i aeri) i en la indústria. Aquestes emissions tenen importants efectes en la salut humana i són les causants de diferents malalties respiratòries. Segons el darrer informe de la qualitat de l'aire a Catalunya, dels diferents contaminants analitzats, s'ha superat de forma reiterada els límits recomanats de diòxid de nitrogen (NOx) que es donen en estacions urbanes i suburbanes de la zona metropolitana, principalment en estacions de trànsit (Generalitat de Catalunya, 2018).

Aquells projectes de millora urbana que disminueixen el trànsit avancen doncs cap a aquest objectiu. En aquesta direcció han anat nombrosos processos de peatonalització dels centres urbans i reducció de carrils de trànsit en vies urbanes per a vehicles privats. Un pas recent en aquesta direcció ha estat el Programa de les Superilles⁴ de l'Ajuntament de Barcelona, consistent en transformar participativament vies urbanes en espais públics peatonals, recuperant llocs d'interacció i prioritzant la mobilitat a peu o en vehicles no motoritzats. Els objectius que es plantegen amb aquesta política pública són millorar l'habitabilitat de l'espai públic, avançar vers una mobilitat més sostenible, augmentar i millorar el verd urbà i la biodiversitat i promoure la participació i la coresponsabilitat de la ciutadania.

2.1.5 Adaptació al canvi climàtic i transició energètica

Els principals objectius en aquest àmbit són anticipar els efectes adversos del canvi climàtic i prendre les mesures adequades per prevenir o minimitzar el dany que pugui ocasionar a les àrees urbanes. Entre les sub-temàtiques prioritàries, el Pacte d'Amsterdam assenyala: les avaluacions de vulnerabilitat, la gestió del risc (inclosa la dimensió social de les estratègies d'adaptació al clima), la millora l'eficiència energètica i l'augment de la producció local d'energia renovable.

La Unió Europea va ratificar l'Acord de París establint tres objectius clau per a l'any 2030, que són: almenys una reducció del 40% dels GEH respecte a l'any 1990, almenys un 30% de l'energia consumida ha de provenir de fonts renovables i almenys un 30% de millora en eficiència energètica. Des del protocol de Kioto i el desenvolupament de les Agendes 21, els governs locals han estat al capdavant de les polítiques per fer front el canvi climàtic. Aquest compromís

⁴ Ajuntament de Barcelona (2015). *Programa Superilles*. Disponible al següent enllaç: <http://ajuntament.barcelona.cat/superilles/ca>

s'ha renovat després dels Acords de París amb nous plans locals o supramunicipals, com el Pla Clima i Energia 2030 de l'Àrea Metropolitana de Barcelona o el Pla Clima de Barcelona, aquest últim ordenats amb els eixos mitigació, adaptació/resiliència, justícia climàtica i impuls a l'acció ciutadana. Aquí tant sols assenyalar algunes de les accions estan més relacionades amb les actuacions tradicionals de millora urbana: fomentar la rehabilitació d'habitatges i edificis per millorar l'estalvi energètic; augmentar el verd en els interiors d'illes o en les cobertes; fomentar la producció solar en cobertes d'edificis, infraestructures i en espais públics; reduir l'espai de circulació i aparcament en l'espai públic pel transport motoritzat privat; fomentar la reducció, la reutilització i el reciclatge dels residus, etc.

2.1.6 L'economia circular

L'objectiu de l'Agenda Europea és augmentar la reutilització, reparació, renovació i reciclatge de materials i productes existents per tal de promoure nous creixements i oportunitats de treball. A banda dels objectius fixats per la lluita contra el canvi climàtic, la directiva 2008/98/CE ja determinava que el 50% dels residus siguin destinats a reciclatge o a reutilització. Així, entre les temàtiques prioritàries per la Unió Europea trobem la gestió i conversió de residus en recursos i fomentar enfocaments innovadors per al subministrament d'energia.

Això suposa passar del model lineal d'utilització de producció de recursos (producció, consum i rebuig) a un model circular on els residus són un nou recurs. Pel que fa a les xarxes de distribució, suposa passar d'un model centralitzat com l'actual a un model distribuït on primin les xarxes locals i d'autoconsum. A nivell del territori metropolità, aquest model més distribuït ja ha començat i actualment existeixen 4 xarxes de climatització i refrigeració de districte (Xarxa Llevant, 22@ i Fòrum; Xarxa de Ponent - port de Barcelona; Xarxa de Molins de Rei - la Granja; Xarxa del Parc de l'Alba) que han estat possible, en part, pel desenvolupament de nous plans urbanístics. Un element clau pel seu desenvolupament és doncs adaptar la regulació urbanística i els plans parcials i directors per tal de facilitar la implementació de xarxes locals o descentralitzades. En el cas dels residus, el nou Pla Director Metropolità continua l'objectiu del Programa Metropolità de Gestió de Residus Municipals del 1997, tancant els abocadors i redistribuint els residus en centres de tractament o ecoparcs. Un altre aspecte interessant en aquest àmbit és la internalització en els propis nuclis urbans de les estructures de tractament de residus, tal i com va succeir amb el cas amb l'Estació Depuradora d'Aigües Residuals del Besòs que ha permès generar nou espai públic.

2.1.7 Transició digital

L'objectiu marcat per l'Agenda Urbana Europea és proporcionar millors serveis públics als ciutadans i crear oportunitats de negoci i conté les següents temàtiques prioritàries: recopilació de dades (inclosa la propietat), millor ús de dades obertes, gestió de dades (inclosa la capacitat dels ciutadans, les autoritats urbanes i els problemes de privacitat), els serveis digitals (incloses les noves

tecnologies) i l'accessibilitat de les persones amb discapacitat i gent gran als serveis públics digitals (d'acord amb els estàndards internacionals WCAG 2.0).

En el cas de Catalunya, durant les últimes dues dècades els ajuntaments han fet, en primer lloc, un gran pas cap a la seva modernització implementant l'administració electrònica i, en segon lloc, avançant en qüestions de transparència i govern obert després de l'aprovació de la nova legislació sobre la matèria. En l'actualitat el 95% dels Ajuntaments ofereixen tràmits on-line i tenen un portal de transparència en la seva web. També s'han de destacar els esforços per minorar la fractura digital entre col·lectius i generacions. En l'actualitat, però, com a conseqüència dels avenços tecnològics i l'aparició de l'economia de dades, hi ha hagut un important canvi de paradigma amb la irrupció del concepte de l'*smart city*. Així, la instal·lació de sensors i la gestió de les dades que es generen de forma quotidiana a la ciutat hauria d'implicar millors serveis públics, noves oportunitats per la participació, una major eficiència dels recursos i noves oportunitats de negoci. La sobirania sobre les infraestructures, la propietat del software, l'obertura i l'ús de les dades i els límits de la privacitat apareixen com a principals àmbits de disputa en la ciutat digital.

Destaquen en aquest tema almenys dos elements en relació a les actuacions de millora urbana. En primer lloc, la incorporació d'eines de participació digitals en els processos d'elaboració de plans i projectes de millora urbana, per exemple a través d'eines com "Decidim" que assegurin una potent traçabilitat i major claredat en els processos, o bé la utilització de mapes col·laboratius a través de sistemes d'informació geogràfica. En segon lloc, els processos de reforma urbana poden ser una oportunitat per tal de incorporar nous sensors urbans (llum, contaminació, trànsit, moviment, etc.) que connectats en xarxa, accessibles i amb dades obertes permetin avançar cap a la transició digital en l'àmbit urbà. Un exemple innovador és el software "*Sentilo*" desenvolupat per l'Ajuntament de Barcelona amb tecnologia de codi obert que permet recopilar dades de sensors de mesura connectats a internet.

2.1.8 Inclusió de migrants i refugiats

L'objectiu de la Unió és el de gestionar la integració dels migrants nousvinguts i dels refugiats per promoure la seva inclusió basada en la voluntat i la capacitat d'integració de les comunitats locals, articulant temes com l'habitatge, la integració cultural, la provisió de serveis públics, la inclusió social, l'educació, el mercat de treball, oportunitats per les segones i terceres generacions i mesures que no fomentin la segregació espacial.

A Catalunya, les sol·licituds d'asil tenen una tendència creixent, passant de les 200 persones al 2012 a 3.926 el 2017. Si analitzem les dades del Servei d'Atenció als Immigrants, Emigrants i Refugiats de l'Ajuntament de Barcelona, veiem la mateixa evolució, si bé amb xifres absolutes lleugerament superiors: s'han passat de 304 a 4.005 en els mateixos anys. És a dir, que acaben essent els municipis i les ciutats qui, almenys en un primer moment, han de fer front aquestes demandes i de la situació social dels refugiats i persones immigrades. Pel que fa a la població de nacionalitat estrangera, després dels anys de crisi

econòmica caracteritzats per l'emigració més que no la immigració, a partir de l'any 2017 la població estrangera a Catalunya s'incrementa de nou amb 18.000 persones respecte l'any anterior.

Una de les conseqüències de l'arribada de persones amb situació irregular i pocs recursos és el de l'augment de la venda ambulants informal en l'espai públic. Un dels tipus de venda ambulants que més atenció mediàtica ha generat ha estat la de venda de productes d'imitació i/o falsificats, més conegut com a "top manta", especialment present en aquelles ciutats amb una major aflluència de visitants. Aquest és un bon exemple d'una problemàtica global amb clares manifestacions locals davant la qual els governs locals tenen unes competències molt limitades. Així doncs, per tal d'abordar aquest tipus de problemes són necessàries respostes transversals des de l'àmbit legal, social, formatiu, ocupacional, comercial i de seguretat amb un esforç conjunt de les diferents administracions públiques. Una resposta que sovint ha de liderar el propi govern local tal i com va passar a amb la Taula de Ciutat per l'Abordatge de la Venda Irregular al Carrer de Barcelona i el pla de xoc posterior (CESB, 2016).

2.1.9 Treball i formació per a l'economia local

Els objectius generals són la prosperitat i la baixa taxa d'atur i entre les subtemàtiques prioritàries trobem: a) atraure i mantenir empreses; b) crear noves empreses; c) produir i consumir localment; d) donar suport a noves formes de treballar; i (e) assegurar que la formació i habilitat s'adeqüin a les necessitats productives.

El desenvolupament econòmic i les polítiques actives d'ocupació no han estat una competència pròpia dels governs locals en l'ordenament jurídic vigent. Tanmateix, des de a partir de la crisi dels anys 80 els municipis han anat assumint aquestes matèries com a pròpies, especialment en les ciutats grans i mitjanes, amb concertació amb els governs autonòmics però sovint amb finançament europeu.

Hem fet menció a la rellevància d'aquest tipus de polítiques en els barris vulnerables i dins dels programes de regeneració urbana integral com el Pla de Barris. La principal novetat en aquest àmbit en els últims anys ha estat l'impuls de l'economia social i solidària per part dels governs locals. Un exemple d'això és el projecte MARES Madrid⁵, liderat per l'Ajuntament de Madrid amb vuit socis més del sector de l'economia social i del tercer sector i cofinançat pel propi Ajuntament i la Unió Europea dins el programa *Urban Innovative Actions*. És definit per part dels seus promotors com un "projecte de transformació urbana a través de l'economia social" i aprofita el bagatge, experiència i coneixement del sector de l'economia social a la ciutat i de les noves iniciatives ciutadanes sorgides arran de la crisi. Pretén desenvolupar cinc sectors (mobilitat, alimentació, reciclatge i energia) des de l'economia social en quatre districtes de la ciutat. En cada un dels quatre districtes es va a comptar amb un espai dedicat

⁵ Veure <https://maresmadrid.es/mares/>

al projecte, denominat MAR, que serveix de laboratori per fer créixer noves iniciatives productives. Es tracta d'edificis i espais públics que estaven en desús. Una altra eina per tal d'afavorir el sector de l'economia social i solidària per part dels ajuntaments ha estat el desenvolupament de **contractació pública responsable i innovadora**, un tema que la Unió Europea també marca com a prioritària dins l'estratègia urbana però que alhora també limita en les seves directrius.

2.1.10 Participació i gestió ciutadana

Malgrat que l'Agenda Urbana Europea no la considera específicament com un tema prioritari, si que en fa menció com un tema transversal que hauran de tenir en compte els *partenariats* constituïts despès del Pacte d'Amsterdam. La Declaració de Quito, també en fa una condició *sine qua non* per tal d'avançar en el desenvolupament urbà sostenible.

El desplegament de processos de consulta i de participació en temes urbanístics ha arribat més tard que en d'altres àmbits de política pública, però en l'actualitat es fa difícil pensar en l'elaboració d'un pla o d'una actuació urbanística sense el respectiu procés participatiu. L'obligació dels poders públics de promoure la participació en l'elaboració, la prestació i l'avaluació de les polítiques públiques reconegut en l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, es concreta, en el camp de l'urbanisme, en la garantia dels drets d'informació i participació que reconeix la Llei d'urbanisme.

Tanmateix, en els últims anys ha anat prenent força aquelles iniciatives ciutadanes que van més enllà dels processos de informació i consulta en l'elaboració de polítiques públiques, i prenen protagonisme en la implementació i la gestió de les mateixes. Així, en el camp de la millora urbana, arran de la crisi han proliferat aquells col·lectius que gestionen espais abandonats o en desús, com és el cas dels horts urbans autogestionats en molta municipis. Poc a poc, aquestes iniciatives han estat incorporades i fomentades també per part dels governs locals pels seus efectes positius en l'activació dels espais, en la generació de relacions de sociabilitat i xarxes de suport mutu. Un exemple recent és el Programa de Patrimoni Ciutadà d'ús i gestió comunitàries de l'Ajuntament de Barcelona. Inspirat en experiències com la recuperació de Can Batlló, la gestió comunitària de l'Ateneu de Nou Barris o el programa de BUIITS (Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social), té com a objectiu "donar suport, impulsar i consolidar l'ús i la gestió comunitària de béns públics municipals a través de la construcció d'un marc institucional i normatiu que permeti reconèixer i promoure experiències ciutadanes d'ús comunitari d'allò públic". A nivell operatiu destaquen dos instruments en el marc d'aquesta política: l'elaboració d'un cens d'immobles i solars de propietat municipal actualment en desús públic i la introducció d'un "balanç comunitari" per tal d'avaluar-ne la gestió a partir de criteris d'arrelament al territori, el seu impacte i retorn social, la democràcia i participació en la presa de decisions i la cura de les persones, processos i entorn; criteris força allunyats dels indicadors més tradicionals basats en l'eficiència.

2.1.11 Igualtat de gènere i apoderament femení

La inclusió de la perspectiva de gènere als processos d'elaboració de polítiques públiques ha estat un dels processos més importants en les últimes dècades. Ha tingut dos principals formes d'entrar a l'agenda política: com a àmbit temàtic propi i com a eix transversal, incidint en tots els àmbits alhora. Malgrat que l'Agenda Urbana Europea específicament no tracta el gènere com a un tema prioritari, sí que en fa menció com un tema transversal que hauran de tenir en compte els *partenariats*.

2.1.12 Canvi demogràfic i envelliment

Finalment, un dels temes transversals que també assenyala l'agenda urbana europea com a prioritat és el canvi demogràfic i, en particular, els processos d'envelliment que encaren les societats madures europees. Adrecem al lector a la guia específica per tal d'aprofundir-hi.

2.2 Criteris d'innovació

En primer lloc, s'assenyala com a criteri d'innovació **l'ús focalitzat i simultani de múltiples polítiques per tal de fer més efectiva la millora urbana**. Els projectes Urban primer i La Llei de barris després van marcar un clar precedent en aquest aspecte: la importància de sobreposar de forma simultània i coordinada en una mateixa àrea vulnerable diferents polítiques en l'àmbit de l'ocupació, la salut, la convivència, l'educació o la cultura, a més de les urbanístiques. Si entenem l'hàbitat urbà com una simbiosi entre els seus aspectes físics i construïts amb aquells socials i culturals, qualsevol intervenció de millora urbana haurà d'abonar de forma simultània els múltiples terrenys.

Cada territori és específic, amb les seves particularitats i problemàtiques concretes, i per això és tant rellevant tenir una diagnosi el més completa i acurada possible abans de qualsevol intervenció, és a dir, un coneixement profund de la problemàtica o de les problemàtiques que volem tractar. No podem oblidar que les polítiques de millora urbana han de tractar d'adreçar, com totes les polítiques, una situació considerada com a no desitjada. Tenir clar quin és o quins són els principals problemes de l'àrea urbana i les seves derivades, comptant amb el coneixement dels seus propis habitants, ens ajudarà a seleccionar la millor combinació d'intervencions que disminueixin o reverteixin les causes de les problemàtiques. Un aspecte particular de la intervenció en l'entorn construït és la seva permanència al llarg del temps (pensem per exemple en la vida d'un equipament o d'un espai públic), pel que les actuacions en aquest àmbit haurien de donar solució no tant sols a les problemàtiques més urgents de l'àrea en qüestió sinó també avançar-se en la mesura del possible als reptes de futur.

No obstant, les àrees urbanes, especialment les més vulnerables, es defineixen per la concentració de diferents problemàtiques, que, a més, estan interrelacionades les unes amb les altres. A vegades no està clara quina és la causa principal, hi ha diferents visions sobre les causes de fons, es difícil

imaginar solucions estandarditzades o definitives, múltiples departaments i administracions estan implicats en les solucions i aquestes acostumen a tenir efectes no desitjats pel desplaçament dels problemes cap a altres àrees urbanes. És a dir, s'assemblen molt amb el que s'han anomenat *wicked problems* (Rittel i Melvin, 1974).

En aquests casos, es fa difícil que un enfocament de política pública lineal i tècnico-racional on s'identifiquin en claredat els problemes i les solucions efectives. En aquests casos, sol ser més adequat iniciar un procés creatiu i col·laboratiu on es vagin succeint, més que solucions definitives, intervencions que puguin millorar algun aspecte de l'àrea urbana en qüestió, essent més oberts a l'experimentació i a la incertesa. El *Design Thinking* s'ha suggerit com una aproximació adequada per tal d'abordar aquest tipus de problemes (Buchanan, R., 1992) i consisteix en una metodologia col·laborativa de treball que, a partir d'entendre les necessitats i el context social i cultural de les persones, promou prototipatges inicials de solucions innovadores a baix cost per la seva experimentació i la seva posterior redefinició. Això es pot traduir a la pràctica en intervencions a baix cost per recuperar espai públic en desús o bé en experiències pilot en una escala de veïns per tal de redissenyar serveis socials des d'una vessant més comunitària. Amb tot l'anterior es suggereix que **la innovació és saber escollir la millor metodologia segons la situació i la problemàtica, inclús podent hibridar les diferents aproximacions en un mateix programa d'intervenció segons la concreció de les problemàtiques i la claredat dels procediments per resoldre-les.**

En segon lloc, en relació als instruments, **es destaca la necessitat de treure tot el potencial als diferents instruments urbanístics existents.** La falta de recursos i capacitat tècnica dels ajuntaments ha limitat el potencial del seu ús en alguns d'ells. Tot i que no es pot fer una lectura estrictament lineal, podem dir que en un primer moment es va fer un ús intensiu dels projectes puntuals de remodelació o urbanització urbana, el principal objecte dels quals va ser la millora de l'espai públic i la reordenació dels seus usos. Aquestes millores puntuals van ser progressivament emmarcades en Plans de Reforma Interior a mesura que s'anaven actualitzant els diferents Plans d'Ordenació Urbana Municipal (POUM) i s'anava desenvolupant la normativa urbanística autonòmica.

Tant els Plans de Reforma Interior (PERI) com les Àrees Rehabilitació Integrada (ARI) acostumaven a tenir un àmbit i una complexitat major, incorporant-hi la rehabilitació d'edificis, una reordenació dels sistemes conforme al pla general i la millora dels equipaments comunitaris, entre d'altres. Amb el canvi de legislació urbanística, els Plans de Reforma Interior van ser substituïts pels Plans de Millora Urbana (PMU) com a instruments de planejament derivat del POUM amb l'objectiu d'intervenir en un ampli espectre de qüestions en sòl urbà. Els PMU poden programar actuacions aïllades o bé integrals, tot i que en la pràctica l'escala ha passat a ser més petita que en els PERI. Per la seva flexibilitat, un altre instrument de planejament derivat que ha anat guanyant rellevància en les actuacions de millora urbana són els Plans Especials Urbanístics (PEU), tot i que segons la legislació urbanística tenen un caràcter més sectorial.

Els Plans Especials Urbanístics, per exemple, han estat els instruments utilitzats per regular de forma més acurada els usos com les activitats comercials, hoteleres o les activitats en la via pública sense haver de modificar la qualificació del sòl establerta en el planejament general. Posen de relleu la necessitat d'intervenir en teixits urbans complexos i canviants per tal d'afavorir o limitar determinats usos: la millora urbana no passa només per arranjar carrers, places i edificis sinó també per facilitar la convivència d'usos, dificultar processos de gentrificació o promoure espais urbans més vitals i diversos i menys monofuncionals, entre d'altres. Amb tot això es suggereix que tant la legislació urbanística, com la relacionada amb l'habitatge, ofereix un gran potencial que, amb les apropiades capacitats tècniques i el precís assessorament legal, els ajuntaments poden utilitzar per fer més efectives i acurades les seves intervencions de millora urbana.

En tercer lloc, el finançament és una qüestió essencial en les intervencions de millora urbana. Per exemple, sovint es fa difícil que els recursos del propis municipis siguin suficients per fer possible les actuacions de rehabilitació i regeneració urbana d'una certa escala i complexitat. Així, aquestes han estat possibles quan hi ha hagut finançament per part de l'Estat a través dels plans estatals d'Habitatge; de la Generalitat de Catalunya amb els fons per finançar actuacions de rehabilitació i projectes integrals de millora de barris, o bé de la Comissió Europea amb el finançament de les iniciatives URBAN o de les EDUSI. La Llei 8/2013 de rehabilitació, regeneració i renovació urbanes, text refós en l'actual Llei estatal del Sòl i Rehabilitació Urbana aprovada pel Real Decret 7/2015, considera que la rehabilitació i regeneració urbana han de ser sectors claus en el marc de la recuperació econòmica, la millora de l'eficiència energètica i la lluita contra el canvi climàtic fent especial èmfasi en el foment de la rehabilitació d'habitatges buits i en desús. La Llei simplificà alguns procediments administratius i facilità l'establiment de convenis de col·laboració per fomentar la iniciativa privada i les cooperatives d'habitatge en l'àmbit de la rehabilitació urbana.

Tanmateix, els recursos destinats a aquests objectius a través dels Plans Estatals d'Habitatge continuen essent escassos. Per la seva banda, la Llei 18/2007 pel dret a l'habitatge també fa menció al deure de conservació i rehabilitació dels immobles, tant dels seus propietaris com per part dels poders públics, que han d'adoptar mesures de foment de la conservació i rehabilitació. Segons l'article 35, el Govern de la Generalitat ha d'incloure subvencions directes, avantatges fiscals o actuacions convingudes amb propietaris i llogaters, entre altres programes o mesures específiques per a fomentar la rehabilitació del parc d'habitatges en els respectius plans d'habitatges. En l'actualitat, el finançament per les ajudes a la rehabilitació urbana continua sent escàs, quan no inexistent, malgrat la millora de la situació econòmica i el reconeixement legal de la seva importància social, ambiental i econòmica i el deure dels poders públics a contribuir-hi.

En aquest sentit, els governs locals juguen un paper clau en la reivindicació de millores pel finançament de les operacions de renovació, rehabilitació i regeneració urbana per part de la Generalitat, de l'Estat i la Comissió Europea. En segon lloc, això fa que **els governs locals hagin de ser molt actius en la cerca i combinació de diferents vies de finançament, tant públiques com privades. Entre aquests primeres, cada vegada adquireixen més centralitat les ajudes europees**, ja siguin els fons per les Estratègies de Desenvolupament Sostenible i Integrat o bé noves convocatòries entre les que destaquen les Accions Innovadores Europees.

Finalment, en aquest marc d'austeritat **prenen cada cop més importància totes aquelles mesures i accions preventives per fer front a la degradació de l'hàbitat urbà i als processos de segregació urbana**, entre les quals podem destacar el seguiment i control dels pisos buits, el seguiment de l'estat de conservació dels edificis i les ajudes per a la rehabilitació i a l'eficiència energètica condicionades al manteniment dels preus de lloguer, l'equilibri entre els diferents usos en l'espai urbà (per exemple a través de Plans Especials) o el foment de l'heterogeneïtat social a través de l'augment de l'habitatge social i seva distribució en les diferents àrees urbanes.

Finalment, a partir dels estudis, informes i recomanacions internacionals sobre innovació pública i innovació social (Unió Europea, 2018; NNUU, 2017; Antón-Alonso et. Al., 2017; Subirats, 2015; Brugué, Boada i Blanco, 2013), a continuació llistem aquells criteris relacionats amb el disseny de la pràctica de millora urbana que poden servir per valorar la seva qualitat.

Banc de Bones Pràctiques

Criteria per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en millora urbana

Criteri	Definició
Fonamentació	Que parteix d'una diagnosi de les necessitats/problemàtiques, tenint en compte els actors implicats
Expertesa	Es basa en els avanços en el coneixement de l'àrea específica o en els aprenentatges d'altres experiències punteres internacionals
Nova orientació o forma de fer	Que redissenya una temàtica o incorpora una metodologia de forma creativa, original o innovadora
Novetat	La pràctica no ha estat implementada prèviament en l'àmbit de referència (ex. Catalunya)
Participació	Que implica els actors socials rellevants en el disseny, implementació i/o avaluació de la intervenció a partir d'eines de informació, deliberació, concertació i gestió del conflicte
Avaluabilitat	Es delimiten els resultats esperats de forma clara, concisa i mesurable; es basa en una teoria causal contrastable i s'estableixen prèviament una sèrie d'indicadors de resultat i d'impacte que permeten avaluar l'experiència a posteriori
Innovació digital	Que ofereix una eina tecnològica de codi obert en la que han participat una base àmplia d'actors en la seva elaboració. La innovació tecnològica també propicia canvis a mig termini dels models vigents de producció, financers o comercials
Transversalitat (en la satisfacció de necessitats)	Que no només actua en un àmbit concret, sinó que afecta de forma multisectorial
Transferibilitat (social i territorialment)	Que pot ser imitada i adaptar-se a un context (tant social com territorial) similar. En l'avaluació es recullen els aprenentatges del procés (encerts i errors)
Cooperació-intermunicipal	Que quan és necessari articula mecanismes de cooperació entre diferents municipis, ja sigui en la diagnosi, en la implementació o en l'avaluació
Governança multinivell	Que en funció dels objectius involucra actors i els seus recursos de diferents esferes territorials i de govern que es complementen entre ells
Coherència i connexió amb les agendes internacionals	És coherent amb directrius i plans supramunicipals i connecta amb aspectes rellevants inclosos amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible, la Nova Agenda Urbana o els Acords de Paris.

3 Resum Executiu

Tant les problemàtiques com les formes d'intervenir en l'àmbit urbà han anat canviant al llarg del temps, malgrat la permanència d'algunes elles. La segregació urbana per motius econòmics, la concentració de la pobresa, la despoblació i la falta de conservació dels immobles en els centres històrics i els dèficits d'equipaments i de connectivitat de les perifèries urbanes, van marcar l'agenda de les polítiques de millora urbana durant els anys 80. Els projectes d'intervenció dels municipis van anar guanyant complexitat a mesura que els instruments del planejament urbanístic s'adequaven a les problemàtiques existents i augmentava la capacitat d'intervenció dels poders públics.

El creixement urbà a partir dels anys 90 i 2000 al llarg de la costa, al voltant dels principals nodes urbans i en el conjunt de la regió metropolitana, va posar de manifest noves problemàtiques, quan encara no s'havien acabat de resoldre els dèficits anteriors. Les mancances urbanístiques i en equipaments de les urbanitzacions de baixa densitat construïdes inicialment com a espais per a segones residències, és una de les importants, unida a la pèrdua d'espais naturals i agrícoles per la forta artificialització del territori. El desplegament del planejament territorial amb l'objectiu d'ordenar millor el creixement i superar el localisme del plans d'ordenació urbana municipal va arribar en una fase ja madura del cicle d'expansió immobiliària, però va dotar a la Generalitat de noves eines per intervenir també en el planejament urbanístic a través dels Plans Directors, ja sigui per limitar el creixement urbà o fomentar-lo.

Les pautes d'assentament residencial de la nova immigració vinculada a la fase de creixement econòmic-immobiliari van reproduir la segregació residencial anterior de les dècades anteriors. Una part important d'aquesta nova població es va concentrar en aquells espais urbans que ja acumulaven dèficits, mentre que emergien noves problemàtiques (com per exemple l'aluminosi) o necessitats derivades de l'envelliment de la població (com per exemple l'accessibilitat). A Catalunya, a mitjans dels 2000, s'impulsen noves polítiques de regeneració de barris que representen un canvi conceptual important: de les polítiques de rehabilitació urbana (centrades sobretot en l'espai públic i els elements comuns dels edificis) a les polítiques de millora integral de barris, incidint de forma més clara en els aspectes socials. Amb l'aprovació de la Llei pel dret a l'habitatge l'any 2007 s'intenta donar resposta a una situació aparentment paradoxal: quan més habitatge es construïa, majors eren les dificultats per accedir-hi. La crisi hipotecària posterior va posar de manifest la centralitat de la qüestió de l'habitatge en qualsevol intervenció urbana.

Donat l'esgotament del cicle immobiliari amb la crisi econòmica i financera es busquen alternatives per la reconversió del sector de la construcció. Aquestes, en part, es vehiculen a través de la millora de la ciutat construïda, tal com intencionadament apunta la Llei estatal 8/2013 de rehabilitació, regeneració i renovació urbanes. Malgrat tot, les noves directrius es desenvolupen en un context de canvis polítics i d'austeritat en la despesa pública que fan que es

Banc de Bones Pràctiques

Criteria per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en millora urbana

deixin de finançar tant els projectes integrals de la Llei de Barris o les actuacions vinculades al dret a l'habitatge. Mentre tímidament es van recuperant les ajudes estatals a la rehabilitació i renovació urbana, el finançament europeu passa a ser la principal font de recursos per les actuacions de regeneració urbana més integrals, alhora que va adquirint més protagonisme aquelles iniciatives ciutadanes de re apropiació de la ciutat i lluita contra els desnonaments, desbordant els mecanismes establerts de participació en l'urbanisme.

Respecte a les tendències actuals, podem dir que en aquestes últimes dècades s'ha anat produint una *globalització de les agendes urbanes*. Per un costat, els organismes internacionals i supraestatals marquen d'una forma més intensa les agendes locals i, per l'altre, els governs locals, a través de la seva activitat internacional, les seves xarxes i associacions, tenen una influència creixent en la configuració d'aquestes agendes. Això es pot observar en el procés d'elaboració de la Nova Agenda Urbana (NAU) o en el desplegament dels Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) per part de les Nacions Unides. En la tríada inclusió social, prosperitat econòmica i sostenibilitat ambiental, aquest últim, en el marc dels Acords de París i la lluita contra el canvi climàtic, adquireix cada vegada un rol més protagonista pel desenvolupament de qualsevol política urbana. Es consolida el concepte de Desenvolupament Urbà Sostenible com a concepte marc clau. Tanmateix, cada país adapta les recomanacions globals a través d'estratègies nacionals pròpies, com és el cas de l'Agenda Urbana espanyola i l'Agenda Urbana Catalana, de les quals encara és difícil valorar-ne el seu impacte real.

A nivell europeu, l'Agenda Urbana Europea va ser aprovada el 2015 amb el Pacte d'Amsterdam i és anterior a la NAU, tot i que en el seu articulat ja preveia incorporar les recomanacions de les agendes internacionals que estaven en curs. La incorporació de la dimensió urbana a les polítiques europees ha estat un procés progressiu des de la Carta de Leipzig (2007), seguida per la Declaració de Marsella (2008), la Declaració de Toledo (2010) i la Declaració de Riga (2015). Amb el Pacte d'Amsterdam s'estableix una agenda de temes prioritaris i un procés de concertació que ha de conduir cap a una millor regulació, un millor finançament i una millor coneixement de la realitat urbana de la Unió. Els temes prioritaris es poden diferenciar entre aquells temes específics i d'altres més transversals, malgrat ser una diferenciació difusa.

Temes específics	Temes transversals			
Pobresa urbana i segregació	Igualtat de gènere i apoderament femení	Participació i gestió ciutadanes	Canvi demogràfic i envelliment	Contractació innovadora i responsable
Habitatge accessible				
Ús sostenible del sòl				
Mobilitat i qualitat de l'aire				
Adaptació al canvi climàtic i transició energètica				

Banc de Bones Pràctiques

Criteria per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en millora urbana

Economia circular				
Transició digital				
Inclusió dels migrants i refugiats				
Treball i formació per l'economia local				

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Acord d'Amsterdam

El Pacte d'Amsterdam ens dona una guia de temes prioritaris que necessàriament s'han de contextualitzar per a cada àrea urbana, tal i com es fa en el present document. És una agenda de polítiques urbanes que sobrepassa aquells objectius vinculats a millora urbanística, però també aquells més relacionats amb les polítiques de regeneració urbana integral focalitzada en àrees vulnerables. Per tant, ens trobem amb una creixent dificultat conceptual per definir d'una forma precisa les "polítiques de millora urbana" que tradicionalment s'havien vinculat a la disciplina urbanística, a la rehabilitació o a la regeneració urbana integral d'àrees específiques. La nova agenda urbana requereix una governança multinivell reforçada, millorar l'autonomia dels governs locals, innovar en els mecanismes de participació i atendre seriosament a la interseccionalitat de les actuacions en relació als seus impactes socials, econòmics i ambientals.

A més d'assenyalar els temes rellevants, es fan tres reflexions més de fons sobre la innovació en aquest tipus de polítiques en relació al *policy-making*, els instruments i el finançament de les actuacions. Pel que fa el procés d'elaboració de polítiques, es reflexiona sobre els límits dels enfocaments més racional-tecnocràtics com a resposta a problemes complexos i la necessitat de combinar enfocaments híbrids i flexibles adaptats al context. En relació als instruments, malgrat la constatació de que les polítiques de millora urbana han d'anar més enllà de les actuacions urbanístiques, en els instruments urbanístics (per exemple en els plans especials) encara rau un enorme potencial d'intervenció a explotar per part dels governs locals per abordar noves problemàtiques, com per exemple la regulació dels habitatges turístics o la concentració de determinades activitats.

Finalment, pel que fa al finançament, se situa un triple repte: un paper més actiu dels governs locals per assegurar la disponibilitat de fons per part d'altres administracions (autonòmica, estatal i europea) ja contemplades en el marc legislatiu; la necessitat de diversificar les fonts de finançament en actuacions de millora urbana complexes i, sobretot, la importància de desenvolupar i innovar en polítiques preventives per evitar nous processos de degradació de l'hàbitat urbà o de segregació urbana, entre les quals destaquem el control dels pisos buits, el seguiment i control de l'estat de conservació dels edificis, les ajudes a la rehabilitació condicionades al manteniment dels preus dels lloguers, el manteniment d'un cert equilibri entre diferents usos en l'espai urbà o el foment de l'heterogeneïtat social a través de l'augment de l'habitatge social i seva distribució entre les diferents àrees urbanes. Finalment, es llisten una sèrie de

Banc de Bones Pràctiques

Criteris per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en millora urbana

criteris relacionats amb el disseny d'una política urbana com són la seva fonamentació, la participació, la transversalitat, la innovació digital, l'avaluabilitat, la governança multinivell, la transferibilitat, la connexió amb les agendes internacionals, etc. per tal d'avaluar-ne la seva qualitat.

4 Bibliografia

- Antón-Alonso, F. et al., 2017, Innovació social i política, densitat institucional i vulnerabilitat urbana a la Barcelona metropolitana. Institut d'Estudis Regionals i metropolitans. Disponible a <https://iermb.uab.cat/ca/iermb/estudi/densitat-institucional-barris-i-el-seu-rol-en-els-processos-de-vulnerabilitat-urbana-innovacio-i-metropoli-2a-fase/?fbclid=IwAR30KnJvgP5J8E19cZZ4BViYf5wNZPglovDmlXp1ckky46EeNYnJQ8mNQMY>
- Àrea Metropolitana de Barcelona, 2014, "Innovació urbana, mobilitat i metabolisme urbà", Workshop 5, Quaderns 8, PDU metropolità. Disponible a: <http://urbanisme.amb.cat/documents/6724201/6804891/Q8/f2813e7c-a8e6-4ada-baba-2bad158cc64f>
- Casademunt, A., et. al., 2006, "Per una nova cultura del territori? Mobilitzacions i conflictes territorials", Institut de Govern i Polítiques Públiques. Disponible a: <https://www.fbofill.cat/sites/default/files/1474.pdf>
- Barba, J., 2018, "Passat, present i futur de les urbanitzacions amb dèficits". Barcelona: Diputació de Barcelona. Disponible a: https://www.diba.cat/documents/479934/163009122/SU18_urbanitzacions+amb+deficits_Joan+Barba/2023229a-e4b6-4b16-a686-03e7d7b4293a
- Bofill, A., 2008, "Guia per al planejament urbanístic i l'ordenació urbanística amb la incorporació de criteris de gènere", Institut Català de la Dona. Disponible a: http://ajuntament.barcelona.cat/prevencio/sites/default/files/documents/2008_guia_per_al_planejament_urbanistic_i_lordenacio_amb_incorporacio_de_criterisa_de_genere_a.bofill.pdf
- Bravo, D., 2018, "L'estratègia Vianesa: defensar els barris", a Barcelona Metròpolis, núm. 107, pàgs. 12-13 Disponible a: <https://www.barcelona.cat/metropolis/sites/default/files/revistes/bm107baixa.pdf>
- Buchanan, R. (1992). Wicked Problems in Design Thinking. *Design Issues*, 8(2), 5-21. doi:10.2307/1511637
- Consell Econòmic i Social de Barcelona, 2016, Informe: la venda irregular al carrer. Disponible a: <http://hdl.handle.net/11703/99139>
- Generalitat de Catalunya, 2017, "Agenda Urbana de Catalunya", Direcció General d'Ordenació del Territori i Urbanisme. Disponible a: http://territori.gencat.cat/ca/detalls/Article/agenda_urbana
- Generalitat de Catalunya, 2018, "La qualitat de l'aire a Catalunya. Anuari 2017" (Barcelona: Departament de Territori i Sostenibilitat). Disponible a: http://mediambient.gencat.cat/web/.content/home/ambits_dactuacio/atmosfera/qualitat_de_laire/avaluacio/balancos_i_informes/documentos/La_qualitat_aire_Catalunya_Anuari_2017.pdf
- Gutiérrez, A., 2009, "La Unió Europea i la regeneració de barris amb dificultats. L'acció de la iniciativa comunitària URBAN i la construcció

- d'una política urbana comunitària", tesi doctoral (Lleida: Universitat de Lleida, Departament de Geografia i Sociologia). Disponible a: <https://www.tdx.cat/handle/10803/8203>
- Martí-Costa, M., et. al., 2009, "Llei de barris: cap a una política de regeneració urbana participada i integral?", primera edició (Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya i Direcció General de Participació Ciutadana). Disponible a: https://www.researchgate.net/publication/281447003_Llei_de_barris_cap_a_una_politica_de_regeneracio_urbana_participada_i_integral
 - Navarro-Varas, L.; Porcel, S. i Cruz-Gomez, 2019, (*en premsa*) "S'està revertint la pobresa i la desigualtat amb la sortida de la crisi?" Anuari Societat de Sociologia. (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans).
 - Nel·lo, O., 2006, "Els Plans Directors Urbanístics de Catalunya: una nova generació de plans", *Espais*, N° 52. Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Espais/article/view/91832>
 - Nel·lo, O., 2010, "El planeamiento territorial en Cataluña", *Cuadernos Geográficos*, N° 47, pàgines 131-167. Disponible a: <http://www.ugr.es/~cuadgeo/docs/articulos/047/047-006.pdf>
 - Nel·lo, O., 2010, "Les Àrees Residencials Estratègiques ARE", Secretaria per a la Planificació Territorial. Disponible a: http://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/documentacio/territori_urbanisme/ordenacio_territorial/publicacions/Arees_residencials_estrategiques_ARES/00_credits.pdf
 - Nel·lo, O i Jimenez, E., 2014, "Evolució de la segregació urbana a Catalunya", 2001-2012. Volum 1. Presentació i resultats preliminars". Informe de recerca (Cerdanyola del Vallès: Institut de Govern i Polítiques Públiques). Disponible a: https://barrisicrisi.files.wordpress.com/2015/05/volum-1-resultatspreliminars_def1.pdf
 - Organització de les Nacions Unides, 2016, "Conferencia Habitat III. La Nueva Agenda Urbana", Conferencia de las Naciones Unidas sobre la Vivienda y el Desarrollo Urbano Sostenible. Disponible a: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/Brochure-Espa%C3%B1ol-Web-final.pdf>
 - Organització de les Nacions Unides, 2017, "Nuevos criterios de innovación para apoyar la aplicación de los Objetivos de Desarrollo Sostenible", Comissió de Ciència i Tecnologia pel Desenvolupament. Disponible a: https://unctad.org/meetings/es/SessionalDocuments/ecn162017d2_es.pdf
 - Redaelli, G., 2018, Atlas de la a-gentrificació. "Políticas para la sostenibilidad social en las transformaciones urbanas en ciudades europeas" a *Papers*, num. 20, pàgs. 170-183. Disponible a: <https://iermb.uab.cat/ca/iermb/revistapapers/n-60-gentrificacio-i-dret-a-la-ciutat/>
 - Rittel, Horst W. J.; Webber, Melvin M. (1973). "Dilemmas in a General Theory of Planning" (PDF). *Policy Sciences*. 4: 155–169. doi:[10.1007/bf01405730](https://doi.org/10.1007/bf01405730)

Banc de Bones Pràctiques

Criteris per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en millora urbana

- Subirats, J., et. al., 2015, "Innovación social y políticas urbanas en España", primera edició (Barcelona: Icaria Editorial). Disponible a: http://www.icariaeditorial.com/pdf_libros/innovacion%20social.pdf
- Unió Europea, 2018, "Urban Innovative Actions Guidance", quarta edició, Comissió Europea. Disponible a: https://www.uia-initiative.eu/sites/default/files/2015-12/UIA_Guidance_EN.pdf